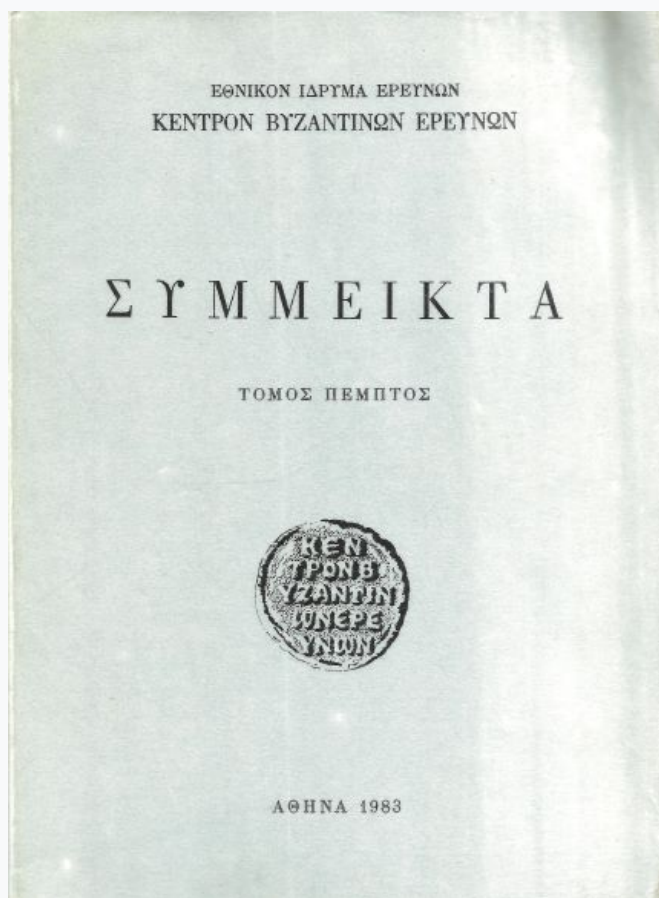

Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

SYMMEIKTA 5

**Οι πολιτικές προϋποθέσεις για την αντίσταση
στούς Λατίνους τὸ 1204**

Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.682](https://doi.org/10.12681/byzsym.682)

Copyright © 2014, Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ Π. (1983). Οι πολιτικές προϋποθέσεις για την αντίσταση στούς Λατίνους τὸ 1204. *Byzantina Symmeikta*, 5, 143–160. <https://doi.org/10.12681/byzsym.682>

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΛΑΤΙΝΟΥΣ ΤΟ 1204

Μετά την είσοδο τῶν σταυροφόρων στήν Κωνσταντινούπολη στίς 12 Ἀπριλίου 1204, οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐμφανίζονται νά ἀποδέχονται τή λατινική κατοχή. Ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ὡς τήν Ἀθήνα, ἀπό τή Θεσσαλονίκη ὡς τὸ Λοπάδιο, οἱ πόλεις παραδίνονται καί ὁ πληθυσμὸς ὑποδέχεται τοὺς κατακτητὲς «μετὰ σταυρικῶν σημείων καί σεπτῶν ἐκτύπων Χριστοῦ, ὡς ἐν πανηγύρεσιν εἴθισται καί πομπαῖς», καθὼς λέει γιὰ τοὺς Κωνσταντινοπολίτες ὁ Νικήτας Χωνιάτης¹.

Ἡ ἀνυπαρξία ἐνοπλῆς ἀντίστασης ἀποδόθηκε στήν οἰκονομική καί κοινωνική κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στήν αὐτοκρατορία τὴν ἐποχὴ τῆς διακυβέρνησής της ἀπὸ τοὺς Ἀγγέλους. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς βυζαντινῆς «φεουδαρχίας», κοινοῦ σημείου τῶν λατίνων σταυροφόρων καί τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων, θεωρήθηκε ὅτι ὁδήγησε τοὺς τελευταίους ὄχι μόνο νά μὴν ἀντισταθοῦν, ἀλλὰ καί νά ἐπιδιώξουν τὴ συνεργασία μὲ τοὺς κατακτητὲς γιὰ νά συντηρήσουν τὰ προνόμιά τους καί νά ἐξασφαλίσουν τὴν ἐκμετάλλευσή τῶν γεωργῶν ὅπως καί πρῶτα². Ἐξάλλου, ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀγγέλων καί οἱ αὐθαίρεσες

1. Ν. Χωνιάτης, Ἱστορία (ἐκδόση I.-A. Van Dieten, CFHB 11/1, Βερολίνο 1975), σελ. 572. Γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων J. Longnon, *L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Παρίσι 1949, σελ. 68 κ.έ.

2. E. Francis, *La féodalité et les villes byzantines au XIII et XIV siècles*, Bsl 16 (1955), σελ. 76 - 96 εἰδ. σελ. 77 - 78 (=Recherches internationales à la lumière du marxisme 79,2 (1974), σελ. 107 - 124). Πρβλ. B. Ferjančić, *Rapports entre grecs et latins après 1204*, ZRVI 10 (1967), σελ. 171 - 176, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει, σελ. 171 - 172, τίς ἀπόψεις ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ ὡς τὴν ἐποχὴ αὐτή. Τὴν ἀποψη τῆς ταυτότητας τῶν δύο συστημάτων μὲ βάση τὸ φέουδο καί τὴν πρόνοια ὑποστήριξε ὁ G. Ostrogorski, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, Βρυξέλλες 1954, τοῦ ὁποῖου τὴ θέση τόνισε ὁ J. Ferluga, *L'aristocratie byzantine en Morée au temps de la conquête latine*, BF 4 (1972), σελ. 76 - 87, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ ταυτότητα αὐτὴ ὁδήγησε στὴν συνεργασία, πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *Aristocrazia bizantina e crociati agli inizi del secolo XIII*, *Östliches Europa, Spiegel der Geschichte, Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa* 11 (1977), σελ. 108 - 124 εἰδ. σελ. 115 - 118. Ὁ Ferluga ἀντιτίθεται στίς ἀπόψεις ποὺ ἀνέπτυξε ὁ Jacoby ἐναντίον τῆς ταύτισης τῶν δύο συστημάτων: D. Jacoby, *Les archontes grecs et la féodalité en Morée franque*, TM 2 (1967), σελ. 421 - 481 (=Société et démographie à Byzance et en Romanie latine, Var. Reprints, Λονδίνο 1975 ἀρ. VI), τοῦ Ἰδίου, *The Encounter of two Societies: Western*

τῆς διοίκησης ὁδήγησαν τὰ μεσαῖα καὶ κατώτερα στρώματα τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας στὴν ἀποδοχὴ τῆς λατινικῆς κατοχῆς καί, μάλιστα, ἡ φιλικὴ διάθεσή τους πρὸς τοὺς Λατίνους τὰ εἶχε καταστήσει ἐμπορικὸ ἐνδιάμεσο ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους καὶ τοὺς βυζαντινοὺς «φεουδάρχες»¹.

Ἡ βασικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἀντιπαράθεση τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας στὴ λατινικὴ θεωρήθηκε σὰν τὸ θεμελιακὸ στοιχεῖο γιὰ νὰ δειχθεῖ ὅτι ἡ συνεργασία τῶν Ἑλληνορθόδοξων μὲ τοὺς Λατίνους ἦταν πρακτικὰ ἀδύνατη². Μία πρὸ πρόσφατη θεώρηση τῆς θέσης τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας ἀπέναντι στὴ λατινικὴ κατάκτηση προσπαθεῖ νὰ περιγράψει τὴ συμπεριφορὰ της ἀπὸ τὴ μία περιοχὴ στὴν ἄλλη καὶ ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση τῆς ὑπαρξῆς ποικιλίας τοπικῶν παραδόσεων, ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα διαφορετικὲς ἀντιδράσεις³.

Conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the fourth Crusade, The American Historical Review 78(1973), σελ. 873 - 906 καὶ *Les Etats latins en Romanie: phénomènes sociaux et économiques (1204 - 1350 environ)*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976 (= *Recherches sur la Méditerranée orientale du XII au XVe siècle*, Var. Reprints, Λονδίνο 1979 ἀρ. I, II). Ὁ Jacoby ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς πρόνοιας εἶναι ἀνύπαρκτος στὴν Πελοπόννησο πρὶν τὸ 1204 καὶ μελετᾷ συγκριτικὰ τὰ δύο οἰκονομικο-κοινωνικὰ συστήματα γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν ταυτίζονται. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι συγκρίνει καὶ τὶς πολιτικὲς δομὲς τῶν δύο συστημάτων, ὁ Jacoby δὲν ἐξετάζει τὰ πολιτικὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ λατινικὴ κατάκτηση. Ἀναφέρει τὴν ἀνάγκη προσαρμογῆς τῶν λατίνων φεουδάρχων στὰ συμφέροντα, τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὶς παραδόσεις τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας: *Les archontes*, σελ. 422. Μένοντας, ὡστόσο, στὶς γενικὲς αὐτὲς διαπιστώσεις γιὰ τὴ σημασία τῆς πολιτικῆς ὑποταγῆς, ἀναφέρεται κυρίως στὸ καθεστῶς τῶν γαιῶν. Ἀντίθετα, θεωρεῖ τὴν κατάκτηση σὰν πολιτικὸ γεγονὸς ποὺ καθορίζει τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῶν λατινοκρατούμενων περιοχῶν: *Les Etats Latins*, σελ. 3 - 4. Κατὰ τὸν Jacoby, οἱ ἄρχοντες συμφωνοῦν τὴν ὑποταγὴ στοὺς Λατίνους, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὑψώνουν τὴν ἰσχὺ καὶ τὸ κύρος τους (*Les archontes*, σελ. 167) ἢ, βασιζόμενοι στὴν κοινωνικὴ ἰσχὺ τους καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἑλληνορθόδοξων μοναχῶν, γίνονται ἀρχηγοὶ τῆς ἀντίστασης στὸν κατακτητὴ (*Les Etats latins*, σελ. 11). Στὴ συγγένεια τῆς βυζαντινῆς προνοίας καὶ τοῦ δυτικοῦ φέουδου ὡς μέσου πλησιάζματος, μεταξὺ ἄλλων παραγόντων, τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων καὶ τῶν λατίνων κατακτητῶν, ἐπανερχεται καὶ ὁ G. Litavrin, *Le problème de la symbiose dans les Etats latins formés sur le territoire de Byzance (faits sociaux et économiques: 1204 - 1261)*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976 εἰδ. σελ. 10 - 11. Ὁ Litavrin θεωρεῖ ὅτι κάθε πολιτικὴ δραστηριότητα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξέγερση, ἦταν ἀδύνατη στοὺς Ἑλληνορθόδοξους, ποὺ εἶχαν ὑποταχθεῖ στοὺς Λατίνους: ὅπ. π., σελ. 6.

1. E. Francès, *Sur la conquête de Constantinople par les Latins*, Bsl 15 (1951), σελ. 21 - 26 εἰδ. σελ. 25. Πρβλ., ὡστόσο, τὶς γενικὲς παρατηρήσεις τοῦ Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 17.

2. M. Dendias, *Sur les rapports entre les Grecs et les Francs en Orient, 1204*, EEBΣ 23(1953), σελ. 371 - 379. Ferluga, *Aristocrazia bizantina*, σελ. 118. F. Thiriet, *La symbiose dans les Etats latins formés sur les territoires de la Romanie byzantine (1204 - 1261): Phénomènes religieux*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976.

3. Ferluga, *Aristocrazia bizantina*, σελ. 118 - 119. Τὸ ἴδιο κείμενο στὰ σερβο-

Ἡ ἐξήγηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Βυζαντινῶν ἀπέναντι στοὺς Λατίνους μὲ τὴν οἰκονομικο-κοινωνικὴ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας ἢ μὲ βάση τὶς πνευματικὲς διαφορὲς δημιουργοῦν ἓνα συνονθύλευμα τῶν κοινωνικῶν παραμέτρων μὲ τὶς σχέσεις κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς, ποὺ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὴν κατάκτηση, καὶ τῶν πολιτικῶν νοοτροπιῶν, ἐνῶ ἡ ὑπερεμπειρική περιγραφή τῶν ἀντιδράσεων κατὰ περιοχές, στηριγμένη στὶς ἄνισες πληροφορίες τῶν πηγῶν, χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίζεται σὲ συνάρτηση μὲ τὶς πολιτικὲς ἀντιλήψεις, φτάνει στὸ συμπέρασμα τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς διασπασμένης κοινωνικῆς τάξης, συμπέρασμα ποὺ τίποτα δὲν ἐπιβεβαιώνει¹. Οἱ ἀντιδράσεις τῶν Βυζαντινῶν, θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς, ἀπέναντι στοὺς Λατίνους ἦταν πολιτικὲς, ἀκόμη καὶ ὅταν μ' αὐτὲς ἐκφράζονται οἰκονομικο-κοινωνικὰ συμφέροντα ἢ ὅταν αὐτὲς μετατρέπονται σὲ θρησκευτικὴ ἀντιπαράθεση, καὶ πρέπει νὰ ἐξεταστοῦν μὲ δύο διαφορετικὲς προοπτικὲς:

α) Τῶν σχέσεων κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς, συνέπεια τῆς κατάκτησης καὶ τῆς κατοχῆς.

β) Τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, βυζαντινῆς καὶ λατινικῆς.

Ἄν οἱ ἐθνικοθρησκευτικὲς μειονότητες τοῦ Βυζαντίου εἶχαν συγκεκριμένη καὶ ἀμετάβλητη στάση ἀπέναντι στοὺς κατακτητὲς², ἡ στάση τῆς Ἑλληνορθόδοξης πλειονότητας ἐμφανίζεται, τὸ λιγότερο, συγκεκριμένη. Ἡ ὑποδοχὴ ποὺ γίνεται στοὺς Λατίνους, οἱ συμφωνίες ποὺ συνάπτονται ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τοὺς κατακτητὲς ἔχουν σὰν στόχο νὰ περιορίσουν τὶς λεηλασίες καὶ νὰ διασφαλίσουν τὰ ὑπάρχοντα τοῦ πληθυσμοῦ, χωρὶς ἄλλωστε νὰ τὸ καταφέρουν πάντα. Σὲ ὁρισμένες μάλιστα περιπτώσεις, ἡ ἐθελουσία ὑποταγῆ τοῦ πληθυσμοῦ στοὺς Λατίνους ἔχει σὰν σκοπὸ νὰ προλάβει ἀκόμη καὶ τὴν ἀπειλὴ τῆς λεηλασίας ἢ τῆς συμφωνίας ὑπὸ τὴν πίεση τῶν ὀπλῶν³.

κροατικὰ μὲ ἰταλικὴ περίληψη: *Bizantijsko plemstvo i krstaši početkom XIII veka*, ZRVI 18 (1978), σελ. 111 - 129.

1. Ὁ Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 6 - 7, τείνει νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἀντιδράσεις σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης, διακρίνοντας μέσα στὴν βυζαντινὴ ἀριστοκρατία δύο ομάδες, τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς ἀρχοντόπουλους, οἱ ὁποῖοι ὀρίζονται ὡς πελατεία τῶν πρώτων.

2. Οἱ Λατῖνοι τῶν Πηγῶν καὶ οἱ «τρωικοὶ Ἀρμένιοι» συμμετέχουν ἐνεργᾶ στὸ κατακτητικὸ ἔργο τῶν σταυροφόρων στὴ Μικρὰ Ἀσία: Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 601 - 602, Θ. Σκουταριώτη, προσθήκες στὴ «Χρονικὴ συγγραφὴ» τοῦ Γ. Ἀκροπολίτη (ἐκδ. Α. Heisenberg, Teubner Λειψία 1903) σελ. 277, Villehardouin, *La conquête de Constantinople* (ἐκδ. μετ. Ε. Faral, Παρίσι τόμ. Α' 1938, Β' 1939) § 310 σελ. 118 - 119, § 321 σελ. 128 - 131 πρβλ., § 380 σελ. 188 - 189. Οἱ Παυλικιανοὶ τῆς Φιλιππούπολης, ἐξάλλου, κάλεσαν τὸν Ἰωαννίτζη καὶ τοῦ παρέδωσαν τὴν πόλη: Villehardouin, *La conquête*, § 399 σελ. 211· βλ. καὶ παρακάτω.

3. Ἐτσι μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ πρόσκληση τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Βονιφάτιο τὸν Μομφερρατικό: Villehardouin, *La conquête*, § 276 σελ. 65· βλ. καὶ παρακάτω.

Μετά την ήττα του Κωνσταντίνου Λάσκαρι στο Ἀδραμύττιο ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ φράγκου αὐτοκράτορα Ἑρρίκο, τὰ φράγκικα στρατεύματα ἐφοδιάζονται ἀπὸ τοὺς ντόπιους, «ποὺ ἀρχίζουν νὰ γυρνοῦν πρὸς τὸ μέρος τους»¹.

Χωρὶς ἀμφιβολία, τόσο στὴν πρωτεύουσα ὅσο καὶ στὴν ἐπαρχία, ἡ διάθεση τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν ὁμάδα ποὺ κυβερνοῦσε τὴν αὐτοκρατορία, τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τους, ἦταν ἐχθρική. Στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ ἐξεγερμένοι κάτοικοί της διακηρύσσουν ὅτι δὲν θέλουν πλέον νὰ κυβερνηθοῦν ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς καὶ τοὺς Ἀγγέλους καὶ προσπαθοῦν, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ μετατρέψουν τὴ θέλησή τους σὲ πολιτικὴ πραγματικότητα². Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ἔχει ὑποστηριχθεῖ³, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν ἦταν ἀρνητικὸς καὶ παθητικὸς στὴν ὁργάνωση τῆς ἀντίστασης κατὰ τῶν Λατίνων, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦσε συγκεκριμένα μέτρα ἀντιμετώπισής τους καὶ ὄχι συμβιβασμούς⁴.

Ἄν καὶ πολιτικὰ ἀντίθετος στὸν Ἀλέξιο Ε' Μούρτζουφλο⁵, ὁ λαὸς τῆς πόλης παύει τίς ἐξεγέρσεις καὶ οἱ ταραχές σταματοῦν, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας παίρνει μέτρα γιὰ τὴν ἄμυνα⁶. Ὅμως, τὸν λαὸ τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν τὸν ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες καὶ ἡ ὑποδοχὴ τῶν Λατίνων, ὅταν ἡ πολιτικὴ ἡγεσία ἐγκατέλειψε τὴν πόλη, ἦταν μία προσπάθεια γιὰ νὰ σωθεῖ ὅ,τι ἦταν δυνατό, προσπάθεια ἄλλωστε μάταιη⁷.

Στὶς ἐπαρχίες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνηση τῶν Ἀγγέλων εἶχε ὀδηγήσει στὴν ἀναζήτηση πολιτικῶν λύσεων σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο⁸. Ὡστόσο,

1. Villehardouin, *La conquête*, § 322 σελ. 131.

2. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 456, 562. Ἐξεγερμένος ἀπὸ τίς βιαιότητες τοῦ Ἰωάννη Λαγοῦ, διοικητῆ τῆς φρουρᾶς τοῦ πραιτωρίου, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινούπολης προχώρησε πρὸς τὴν Ἀγία Σοφία γιὰ νὰ ἐκλέξει νέο αὐτοκράτορα, ὅμως ἐμποδίστηκε ἀπὸ τοὺς πελεκυφόρους φρουροὺς τοῦ ναοῦ: ὅπ. π., σελ. 525. Ἐξάλλου, ὁ λαὸς τῆς πόλης ἐξέλεξε αὐτοκράτορες τὸν Ἀλέξιο Κομνοστέφανο, (ὅπ. π. σελ. 455 - 456) καὶ τὸν Νικόλαο Κανναβὸ (ὅπ. π., σελ. 562, J. G o r d o n, *The Novgorod Account of the fourth Crusade*, Byzantion 43 (1973), σελ. 297 - 311 εἰδ. σελ. 307) ποὺ, ὥστόσο, δὲν εἶχαν τὴν στρατιωτικὴ δύναμη γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἐκλογὴ τους. Ἕνας ἄλλος ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ Ραδεινός, δὲν παρουσιάστηκε κἀν στὴ στέψη του (G o r d o n, ὅπ. π., σελ. 307).

3. F r a n c è s, *La conquête*, σελ. 25.

4. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 560 - 561. Ὁ Χωνιάτης μιλά γιὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς συμβούλους τῶν Ἀλεξίου Δ' καὶ Ἰσακίου Β', ποὺ προτείνουν πόλεμο κατὰ τῶν Λατίνων: ὁπόθεν καὶ τὸ δημῶδες τῆς πόλεως ἀνδριζόμενοι ἐνέκειντο τὸν βασιλέα αἰτούμενοι συνάρασθαι σφίσι μετὰ στρατεύματος κατὰ τῶν πολεμίων ἀντιμαχίσεως . . . ἦσαν δὲ αἱ ἐπαγγελίαι πρὸς μηδὲν ἀνύσιμον προοιῶσαι· ὁ τε γάρ Ἀλέξιος ὀπλίσθαι κατὰ Λατίνων μὴ πεφικὸς ὤρετο καὶ ἀσύφορον καὶ ὁ τούτου πατήρ Ἰσαάκιος εἰσήγε παραίφασιν κενοφωνεῖν τοὺς ἐκ τριόδων ἑᾶν.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 564.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 566.

7. Στὸ ἴδιο, σελ. 572 - 573.

8. H é l è n e A h r w e i l e r, *L'idéologie politique de l'empire byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 90 - 91. Γιὰ τὴν κατανομὴ μέσα στὸ χῶρο καὶ τὴν προσωπογραφία τῶν πε-

ή δημιουργία τοπικῶν ἐξουσιῶν, πρὶν ἢ μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν ἦταν καθολικὸ φαινόμενο¹. Πολλὲς περιοχὲς εἶχαν μείνει, ὡς τὴν τελευταία στιγμή, κάτω ἀπὸ τὴν, τυπικὴ ἔστω, ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀλλες πάλι, ὅπως οἱ περιοχὲς ποὺ ἦταν ὑπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ φυγάδα αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Γ', καὶ ποὺ ἐκτείνονταν ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὴ Μοσυνόπολη, ὡς τὴ Θεσσαλονίκη², δὲν δημιουργήσαν τοπικὲς πολιτικὲς ἐξουσίες. Αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ περιοχὲς γνώρισαν πρῶτες τὴ λατινικὴ κατάκτηση, μετὰ τὴ νέα φυγὴ τοῦ Ἀλεξίου Γ' τοῦ Ἀγγέλου. Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς φυσικῆς βίας τῶν στρατιωτικῶν ἐπιδέξιων καὶ καλὰ ὅπλισμένων σταυροφόρων καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν λεηλασιῶν ὁδήγησαν τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων τῶν περιοχῶν αὐτῶν στὴν παθητικὴ ἀποδοχὴ τῆς κατοχῆς. Οἱ πόλεις τῆς περιοχῆς αὐτῆς παραδίνονται, ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλη, στὸν Βαλδουῖνο Α'³. Μόνον στὴ Ξάνθη, ὁ Σεναχηρεῖμ καὶ οἱ «ὑποκαθίσαντες» σ' αὐτὸν προσπαθοῦν νὰ ἀντιταχθοῦν στὸν ἐπερχόμενο Βαλδουῖνο⁴.

Στὴν περιοχὴ αὐτὴ, λίγο ἀργότερα, ξεσπᾷ ἐπανάσταση ποὺ θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τὸ κατακτητικὸ ἔργο τῶν Λατίνων⁵. Ἡ στάση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἐπανάσταση αὐτὴ εἶναι, ἴσως, ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ τῶν διαθέσεών του. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ ξέσπασμα τῆς ἐπανάστασης ἦταν ἡ ἄρνηση τοῦ Βονιφάτιου τοῦ Μομφερρατικοῦ καὶ τοῦ Βαλδουῖνου Α' νὰ δεχθοῦν τὴν προσφορὰ τῶν ἀρχόντων τῆς περιοχῆς νὰ μποῦν στὴν ὑπηρεσία τους⁶. Οἱ ἄρχοντες στρέφονται πρὸς τὸν Βούλγαρο μονάρχη Ἰωαννίτζη, στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποῖου ἀναγνωρίζουν τὸν νόμιμο κάτοχο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας⁷. Ὡστόσο, οὔτε ἡ διατήρηση τῶν προνομίων, οὔτε ἡ δράση τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰωαννίτζη εἶναι δυνατό

ριοχῶν ποὺ ἀποσπᾶστηκαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη: J. Hoffmann, *Rudimente von Territorialstaaten in byzantinischen Reich (1071 - 1210)* (Miscellanea byzantina monacensia 17), Μόναχο 1974.

1. N. Oikonomides, *La décomposition de l'empire byzantin à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: A propos de la «partitio Romaniae»*, XVe Congrès International d'Etudes Byzantines, Ἀθήνα 1976, εἰδ. σελ. 14 κ.έ.

2. Μετὰ τὴν ἔξοδο τοῦ Ἀλεξίου Δ' κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ': Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 556, Villehardouin, *La conquête*, § 201 - 202 σελ. 205 - 207, πρβλ. Oikonomides, ὅπ. π., σελ. 16 - 17. Ὁ Villehardouin, ὅπ. π., § 266 σελ. 74 - 75, ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ πολιτικῆς ἐξουσίας στὴν περιοχὴ μετὰ τὴ στέψη τοῦ Βαλδουῖνου Α'.

3. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 598.

4. Ὁπ. π.

5. Στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1207, ὁ φράγκος αὐτοκράτορας Ἑρρίκος καὶ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς συμφωνοῦν νὰ συναντηθοῦν στὰ Κύψελα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν κατάσταση τῆς περιοχῆς, «γιατὶ ὑπῆρχαν τόσοι ἐχθροὶ ἀνάμεσά τους ποὺ δὲν ἦταν δυνατό νὰ πᾶνε οἱ μὲν πρὸς τοὺς δέ»: Villehardouin, *La conquête*, § 495 σελ. 311.

6. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 612.

7. Στὸ ἴδιο, σελ. 612 - 613.

νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀναστάτωση τῆς περιοχῆς¹. Ἡ κατάσταση ποὺ ἐπικράτησε στὴν περιοχή συνοψίζεται ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἐφραίμ σὰν κυριαρχία τοῦ «Λύ-σώνων στίφους» μὲ συμμάχους τοὺς Βουλγάρους². Γιὰ τοὺς Λατίνους, ὑπεύ-θυνος γιὰ τὴν ἥττα καὶ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ αὐτοκράτορά τους τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1205 δὲν ἦταν μόνον τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰωαννίτζη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐλλη-νορθόδοξος πληθυσμὸς τῆς περιοχῆς³. Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς συμμαχίας μὲ τὸν βούλγαρο μονάρχη ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τῆς περιοχῆς, γιὰ νὰ στραφοῦν στοὺς Λατίνους, ποὺ τοὺς ἐξασφάλισαν, στὸ πρόσωπο τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, μία ἡμιανεξάρτητη πολιτικὴ ἐξουσία⁴, εἶναι ἐνδειξὴ ὑπερκέρασης τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο, ποὺ πῆρε ἐνεργὸ μέρος στὶς ἐξελίξεις.

Σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐπανάσταση στὶς θρακικὲς πόλεις, στὴ Θεσσα-λονίκῃ ξεσπᾷ μία ἄλλῃ ἐξέγερση, στὴν ὁποία ἦταν ἀναμιγμένοι, ὁ περιπλανώ-μενος αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Γ' καὶ ἓνας βλάχος διοικητὴς τοῦ Προσάκου, ὁ Ἐτζυῖσμένος⁵. Ὁ λαὸς τῆς πόλης συμμετεῖχε ἐνεργᾶ στὴν ἐξέγερση αὐτὴ καὶ ἐπάνω του ξεσπᾷ ἡ ἐκδικητικὴ μανία τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικῷ: οὗς μὲν τῶν πολιτῶν ζημιώσας ἐς χρήματα. . . οὗς δὲ ἀπέκτεινεν, οὗς δὲ καὶ ἀπεκρέμασεν ἐκ τοῦ λαώδους πλήθους καὶ τοῦ ἱερωμένου θεῷ τάγματος⁶.

Ἡ συνάρτηση τῶν ἀντιδράσεων τοῦ ἐλληνορθόδοξου πληθυσμοῦ μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς φορέα πολιτικῆς ἐξουσίας, ποὺ εἶναι κοινὸ στοιχεῖο σ' ὅσες περι-πτώσεις ἀναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται πιὸ ἀνάγλυφη ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ βυζαντινὴ ἐξουσία τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἀναλαμβάνει πρωτοβου-λίες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν Λατίνων. Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τῆς Κυζί-κου, ποὺ εἶχαν ὑποταχθεῖ στὸν Pierre de Bracieux, ὅταν ὁ Θεόδωρος Α' Λά-σκαρις πολιορκεῖ τὴν πόλιν, ὅχι μόνον σηκώνουν κεφάλι, ἀλλὰ καὶ προχωροῦν σὲ πράξεις βίας ἐναντίον τῶν Λατίνων⁷. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὴ Νικομήδεια, ὅπου οἱ κάτοικοι ξεσηκώθηκαν, ὅταν ἔμαθαν ὅτι ὁ Thierry de Los αἰχμαλωτί-στηκε ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα τοῦ κράτους τῆς Νικαίας⁸.

1. Γιὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ τὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ: Ἀ λ ε ξ ἄ ν δ ρ α ς Κ ρ α ν τ ο - ν ἑ λ λ η, Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων ἐλληνο-βουλγαρικὴ σύμπραξις ἐν Θράκῃ, 1204 - 1206, Ἀθῆναι 1964, σελ. 71 κ.έ.

2. Ἐφραίμ μοναχοῦ, Χρονικὸ (ἐκδ. I. Bekker, CSHB, Βόννη 1840), στιχ. 7369, σελ. 298.

3. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 618: καὶ Λατῖνοι τῇ κατὰ σφῶν ἐπαναστάσει Ῥωμαίων καὶ τῷ πρὸς Σκυθῶν ἡττηθῆναι διαπριόμενοι οὐδὲν ἔλαττον Ῥωμαίους ἐδήκον.

4. Ν. Χωνιάτη, ὁ.π.π., σελ. 642 πρβλ. σελ. 627, Villehardouin, La conquête, § 422-423 σελ. 236 - 237, G. Tafel - G. Thomas, Urkunden zur älteren Handels-und Staats-geschichte der Republik Venedig, Fontes Rerum Austriacarum, τόμ. Β', Βιέννη 1856 (φωτοανατύπωση Ἀμστερνταμ, 1964), σελ. 18 - 19.

5. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 619 - 620.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 620.

7. Villehardouin, La conquête, § 476 σελ. 291.

8. Στὸ ἴδιο, § 486 σελ. 301 - 303, πρβλ. § 482 - 483 σελ. 297 - 299.

Στὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων στοὺς Λατίνους, οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες, ποὺ κατὰ κύριο λόγο ὀρίζονται σὰν κάτοικοί τους¹, παρουσιάζονται νὰ ἔχουν ἀποφασιστικὸ ρόλο². Δύο προβλήματα μπαίνουν ἄμεσα: Ἡ παράδοση τῶν πόλεων σήμαινε καὶ ἔνταξη τῶν ἀρχόντων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία τῶν Λατίνων; Εἶχαν οἱ ἄρχοντες τὴ δυνατότητα νὰ ὀργανώσουν τὴν ἀμυνα τῶν πόλεων;

Στὴν παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης στοὺς Λατίνους, ποὺ εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωση ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ὄρους ἀπὸ τὶς σύγχρονες πηγές, δὲν ἀναφέρεται ἔνταξη τῶν ἀρχόντων τῆς πόλης στὴ λατινικὴ ἱεραρχία. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης, μετὰ ἀπὸ τριήμερη πολιορκία παρέδωσαν τὴν πόλη στὸν Βαλδουῖνο Α', μὲ τὸν ὅρο ὅτι θὰ διοικηθοῦν μὲ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, μὲ τὰ ὁποῖα τοὺς εἶχαν διακυβερνήσει οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες³ ἢ, καθὼς λέει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ἀφοῦ ζήτησαν ἀπὸ τὸν λατίνου αὐτοκράτορα νὰ μὴν εἰσέλθουν τὰ στρατεύματά του στὴν πόλη, γιὰ τὸν φόβο τῶν λεηλασιῶν, καὶ ἔλαβαν «γράμμα. . . ἐρυθρόγραφον. . . πᾶσι τοῖς ἐθίμοις τῇ πόλει τὸ ἔμπεδον χαριζόμενον»⁴. Τὴν ἴδια ὑποχρέωση ἀνέλαβε καὶ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὅμως «οὐκ ἐπὶ πολὺ τοῖς δεδομένοις ἐμμένοντας» ἄρχισε νὰ ἀπαιτεῖ χρήματα καὶ νὰ δημεύει τὰ καλύτερα οἰκήματα τῆς πόλης γιὰ νὰ κατοικήσουν οἱ ἱππότες του⁵.

Ἀλλὰ οὔτε καὶ στὴν Πελοπόννησο, γιὰ τὴν ὁποία οἱ πληροφορίες τοῦ μεταγενεστέρου «Χρονικοῦ τοῦ Μορέως» εἶναι πολυάριθμες καὶ συγκεχυμένες⁶, ἡ παράδοση τῶν πόλεων σήμαινε ὁπωσδήποτε τὴν ταυτόχρονη ἔνταξη τῶν ἀρχόντων τους στὴ λατινικὴ ἱεραρχία. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ὑποταγῆς πόλης στοὺς Λατίνους ἡ συμφωνία προβλέπει οἱ κάτοικοι «νὰ ἔχουσιν τὰ ὁσπίτια τους ὁμοίως τὰ ἰγονικά τους»⁷. Τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ὑποταγῆς ἦταν ἐγγυήσεις γιὰ τὴν περιουσία καὶ τὶς φορολογικὲς ἀπαλλαγές⁸. Ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν στοὺς Λατίνους καὶ κατὰ συνέπεια ἡ ἐνσωμάτωση τῶν ἀρχόντων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε μία διαδικασία διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν πόλεων. Μετὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν Λατίνων ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνδραβίδας καὶ τὴν ὑποταγὴ τῆς μὲ τοὺς ὄρους ποὺ ἀναφέρθη-

1. Francès, *La féodalité*, σελ. 86, Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 7.

2. Francès, ὁπ.π., σελ. 78 κ.έ., πρβλ. ὡστόσο: Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 17 καὶ παραπάνω σημ. 2, σελ. 143 - 144.

3. Villehardouin, *La conquête*, § 280 σελ. 89.

4. Ν. Χωνιάτης, *Ἱστορία*, σελ. 599.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 600. Γιὰ μία ψυχολογικὴ ἐξήγηση τῆς προτίμησης τῶν Λατίνων νὰ κατοικοῦν στὶς πόλεις: Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 19 - 20.

6. M. Jeffreys, *The chronicle of the Morea; priority of the greek version*, BZ 68 (1975), σελ. 304 - 350.

7. Χρονικὸν τοῦ Μορέως (εἰσαγωγὴ, ὑποσημειώσεις καὶ ἐπεξεργασία Π. Καλονάρου, Ἀθῆναι 1940), στίχ. 1706. Γιὰ μία καταγραφή ὅλων τῶν τύπων ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὸ χρονικὸ γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων: Jacoby, *Les archontes*, σελ. 430 - 431.

8. Πρβλ. Jacoby, *Les Etats latins*, σελ. 7.

καν¹, ὁ Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουίνος ἀπευθύνεται στοὺς ἄρχοντες τῆς καὶ μέσῳ αὐτῶν στοὺς ἄρχοντες μιᾶς εὐρύτερης περιοχῆς, στὸ «ἀρχοντολόγι τοῦ Μορέως, ὅλης τῆς Μεσαρέας»². Στὸ λόγο ποὺ ὁ συγγραφέας τοῦ «Χρονικοῦ» ἀποδίδει στὸν Γοδεφρίδο, ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ παρουσία τῶν Λατίνων στὴν Πελοπόννησο εἶναι μόνιμη, σκοπὸς τους δὲν εἶναι νὰ τὴν λεηλατήσουν καὶ νὰ φύγουν, ἀλλὰ νὰ τὴν κυβερνήσουν, καὶ ζητᾷ νὰ στείλουν μήνυμα σὲ «συγγενεῖς φίλους καὶ συντρόφους» γιὰ νὰ ὑποταχθοῦν³. Πράγματι, οἱ ἄρχοντες ἔστειλαν «ἀποκρισαρίους» γιὰ νὰ κάνουν γνωστὸ ὅτι «ὅσοι βούλονται. . . νὰ ἔχουν προσκυνήσει/ τὰ ἰγονικά τους νὰ ἔχουσιν καὶ ἄλλα πλεῖον νὰ τοὺς δώσῃ/ ὅσοι τὸ ἀξιάζουν κι ὠφελοῦν τιμὴν μεγάλην νὰ ἔχουν»⁴. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ τῶν «ἀρχοντοπούλων», ποὺ δὲν τὴν ἀποτελοῦσαν μόνον οἱ ἄρχοντες τῆς Ἀνδραβίδας, ὄφειλαν στοὺς Λατίνους «ἀνθρωπέα» (hommage) καὶ «στρατεία», δηλαδὴ ἐντάσσονταν στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία⁵. Ἡ ἴδια διαδικασία φαίνεται ὅτι ἀκολουθήθηκε καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς κάτω πόλης στὴν Κόρινθο. Ἀρχοντες «ἀπὸ τὸ μέρος Δαμαλᾶ καὶ μέχρι εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος/ ὅσοι τὸ ἄκουσαν ἤλθασιν μὲ προθυμίαν μεγάλην τοῦ Καμπανέση (Γουλιέλμου de Champlitte) ὁμόσασιν δοῦλοι του ν' ἀποθάνουν»⁶.

Τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐνταξίᾳ τους στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία φαίνεται νὰ μὴν ἦταν διαφορετικὸ ἀπὸ τίς πάγιες ἐγγυήσεις, ποὺ οἱ Λατίνοι ἔδιναν στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ ποὺ προφανῶς δὲν τηροῦνταν, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τῶν Βενετῶν στὴν Ἀδριανούπολη⁷. Ἡ σταδιακὴ κατάρκτηση τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ὁ πρῶτος κλονισμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος καὶ τῆς κοινωνικῆς θέσης τῶν βυ-

1. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 1433 κ.έ.

2. Στὸ ἴδιο, στίχ. 1642, πρβλ. στίχ. 1610: ὅπου ἦσαν οἱ ἄρχοντες, τοῦ κάμπου τοῦ Μορέως. Βλ. J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 430 - 431.

3. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 1613 κ.έ.

4. Στὸ ἴδιο, στίχ. 1636.

5. Στὸ ἴδιο, στίχ. 1646. Ἐκεῖ σχηματίζεται καὶ ἡ ἐπιτροπή, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξῆς Ἑλληνες καὶ ἑξῆς Φράγκους, γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν γαιῶν: στὸ ἴδιο, στίχ. 1649 κ.έ. Κατὰ τὸν J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 445, ἐνῶ οἱ γαῖες τῶν ἀρχόντων ταυτίζονται μὲ τὰ φέουδα, ὥστόσο, δὲν ὑπόκεινται στὸ φεουδαλικὸ δίκαιο. Οἱ ἄρχοντες κατέχουν τίς γαῖες τους μὲ τὸν παραδοσιακὸ βυζαντινὸ τρόπο, πρβλ. ἐπίσης, στὸ ἴδιο, σελ. 451 κ.έ. Γιὰ τὴ θέση ποὺ οἱ ἄρχοντες καταλαμβάνουν στὴ λατινικὴ ἱεραρχία καὶ τὴ σταδιακὴ ταύτησή τους μὲ τοὺς λατίνους φεουδάρχες, J a c o b y, ὅπ. π., σελ. 469 κ.έ. καὶ *Les Etats latins*, σελ. 24.

6. Χρονικὸν τοῦ Μορέως. στίχ. 1496 κ.έ., πρβλ. ἐπίσης: J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 432.

7. Γιὰ τὴν ἀρπακτικὴ συμπεριφορὰ τῶν Λατίνων μετὰ τὴν διανομὴ τῶν γαιῶν: Villehardouin, *La conquête*, § 303 σελ. 112 - 113. Γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Βενετῶν στὴν Ἀδριανούπολη: Κ ρ α ν τ ο ν ἑ λ λ η, *Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων. . . σύμπραξις*, σελ. 42. Γιὰ τὴ φορολογικὴ συμπεριφορὰ τῶν Βενετῶν γενικώτερα: L i t a v r i n, *Le problème de la symbiose*, σελ. 12 - 14.

ζαντινῶν ἀρχόντων. Ἡ ἀμφισβήτησή τους ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικά στρώματα καὶ ἡ μὴ τήρηση τῶν ὅσων εἶχαν συμφωνηθεῖ κατὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν πόλεων σήμαινε τὴν ὀριστικὴ ἀπώλειά τους. Οἱ λύσεις γιὰ τὴ διατήρηση τῆς οἰκονομικο-κοινωνικῆς τους κατάστασης ἦταν εἴτε ἡ ἐνταξίη τους στὴ λατινικὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία εἴτε ἡ συμμετοχή τους στὴν ἀντίσταση στὸν κατακτητὴ.

Ἡ ἐνταξίη τῆς τοπικῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας στὴ λατινικὴ ἱεραρχία ἦταν συνέπεια τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν στὸ κατακτητικὸ ἔργο τῶν Λατίνων. Ἄν κάτι ἀλλάζει στὴν Πελοπόννησο, σὲ σχέση μὲ ὅ,τι συνέβη στὶς περιοχὲς ὅπου κυριάρχησαν οἱ σταυροφόροι ποὺ κατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολη, ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Λατίνοι ποὺ τὴν κατέκτησαν προκάλεσαν τὴν συνεργασία τῶν ντόπιων ἀρχόντων καὶ ἡ συνεργασία αὐτὴ ἦταν χωρὶς διακοπή. Βασικὴ ἀντίληψη τῶν σταυροφόρων ποὺ κατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολη ἦταν ὅτι μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας οἱ ἄλλες περιοχὲς θὰ ὑποτάσσονταν καὶ θὰ ἀναγνώριζαν τοὺς Λατίνους ὡς νόμιμους κυρίους τῆς αὐτοκρατορίας¹. Ἔτσι, κατ' ἀρχήν, ἀπέρριπταν τὶς προτάσεις συνεργασίας ποὺ τοὺς ἔκαναν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες². Ἡ χρησιμοποίησις βυζαντινῶν ἀρχόντων ἀπὸ τοὺς δύο ἀρχηγούς τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, κυρίως, καὶ τοῦ Βαλδουίνου, λιγότερο, ἦταν περιστασιακὴ καὶ ἡ ἐνταξίη τῶν ἀρχόντων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία ἦταν, ὡς τὴν ἄνοδο τοῦ Ἑρρίκου τῆς Φλάνδρας στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης, δύσκολη ἂν ὄχι ἀδύνατη³.

Στὸ δεύτερο ἐρώτημα, ἂν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες μπορούσαν νὰ ὑπερασπίσουν τὶς πόλεις, στὶς ὁποῖες κατοικοῦσαν, ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι τόσο ἀπλή. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ. κυριαρχοῦσε ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε ὅτι οἱ ἄρχοντες μεγαλοϊδιοκτῆτες ἦταν στρατιωτικοί, ὅσο καὶ ἂν ἦταν διαδεδομένος ὁ θεσμὸς τῆς «πρόνοιας», ἡ ἀνώτατοι στρατιωτικο-πολιτικοὶ κρατικοὶ ὑπάλληλοι⁴. Τὸ παράδειγμα τοῦ «σεβαστοῦ» Χαλκούτζη, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης ἔγραψε τρεῖς συστατικὲς ἐπιστολές, προκειμένου νὰ καταφύγει στὸ κράτος τῆς Νικαίας, εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς θέσης τῶν ἀρχόντων στὴν κοινωνία καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τους ἀπέναντι στοὺς Λατίνους⁵. Ὁ Χαλκούτζης χαρακτηρίζε-

1. Ν. Χωνιάτης, Ἱστορία, 597: καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορευθησάμενος πρὸ παντὸς (Ὁ Βαλδουίνος Α' μετὰ τὴ στέψη του) Γιὰ τὶς ἀντιλήψεις ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴ Δύση σχετικὰ μὲ τὴν πτῶση τῆς αὐτοκρατορίας: P. Alphandéry, *La chrétienté et l'idée de croisade*, τόμ. Β', Παρίσι 1959, σελ. 91 - 95.

2. Ν. Χωνιάτης, Ἱστορία, σελ. 598.

3. Γιὰ τὴν ἐκτίμησις τῆς πολιτικῆς τῶν δύο ἀνδρῶν ἀπέναντι στοὺς Βυζαντινοὺς: Ferjančić, *Rapports*, σελ. 172 κ.έ.

4. Πρβλ. Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 9 - 11.

5. Μ. Χωνιάτης (Μιχαὴλ Ἀχομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, ἔκδ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. Β', Ἀθήναι 1880), σελ. 276 - 280.

ται από τὸν μητροπολίτη Ἀθηνῶν ὡς «θεματικὸς καὶ κτηματικὸς ἄρχων»¹. Καὶ ἂν ὁ ὅρος «κτηματικὸς» σημαίνει τὸν μεγαλοκτηματία ὁ ὅρος «θεματικὸς» δὲν σημαίνει ὅπωςδὴποτε ὅτι ὁ «σεβαστὸς» Χαλκούτζης ἦταν στρατιωτικὸς². Πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς «κτηματικούς ἄρχοντες» τῆς Χαλκίδας καὶ «τῶν ἐν Ἑλλάδι πάση περιφανεστέρας τύχης λαχόντων προσγενῆς»³ προσπάθησε, μάταια, νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ λατινικὴ αὐθαιρεσία μὲ τὴν περιουσία του⁴. Οὔτε ὅσα ἔκανε στὸν τόπο του ἀλλ' οὔτε καὶ ὅσα θὰ ἔκανε στὴν ἐξορία ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὁ «ἄρχων» Χαλκούτζης ἦταν στρατιωτικὸς, πού, ὅπως καὶ οἱ συγγενεῖς του, πού εἶχαν τὴν «περιφανεστέρα τύχη», θὰ μπορούσαν νὰ ἀνταχοῦν στοὺς Λατίνους κατακτητές.

Ὡστόσο, ἀκόμη καὶ ἂν δεχθοῦμε ὅτι στὶς ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κυριαρχοῦσαν οἱ «πρόνοιες» καὶ κατὰ συνέπεια οἱ ἄρχοντες τῶν πόλεων ἦταν στρατιωτικοί, ἡ δυνατότητα ἀντίστασης τοποθετεῖται σὲ ἀτομικὸ ἐπίπεδο καὶ ὄχι στὴν ὑποδομὴ τῆς ὀργάνωσης τῆς ἄμυνας, ὑποδομὴ πού ἦταν καθαρὰ πολιτικὴ.

Τόσο πρὶν ὅσο καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, στὶς ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας σχηματίζονται αὐτόνομες πολιτικὲς ἐξουσίες⁵. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης⁶ δίνει ἓνα διπλὸ ὄρισμὸ γιὰ τὴ σύσταση τῶν ἐπικρατειῶν αὐτῶν: α) Τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἰδρυσή τους τὴν εἶχε εἴτε ἓνα πρόσωπο, πού ἐπιβαλόταν μὲ τὴ βία, εἴτε οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς, πού καλοῦσαν κάποιον νὰ ἀναλάβει τὴν ἐξουσία. β) Τὰ πρόσωπα πού ἀναλάμβαναν τὴν ἐξουσία ἦταν μέλη τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῆς κοινωνίας (ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης κάνει λόγο γιὰ συγγενεῖς τῶν αὐτοκρατόρων⁷) ἢ ἀνώτατοι πολι-

1. Στὸ ἴδιο, σελ. 280: τῶν ἐκεῖσε θεματικῶν καὶ κτηματικῶν ἀρχόντων, πρβλ. σελ. 277: ἄρχων θεματικὸς, καὶ σελ. 278: τῶν. . . κτηματικῶν ἀρχόντων (πρόκειται πάντα γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο).

2. Ὁ J a c o b y, *Les Etats latins*, σελ. 5, θεωρεῖ ὅτι οἱ κτηματικοὶ ἄρχοντες εἶναι διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς θεματικούς, πού τοὺς κατατάσσει στοὺς ἀξιωματούχους, πολιτικούς ἢ στρατιωτικούς, οἱ ὅποιοι ἀσκοῦν τὰ καθήκοντά τους στὴν ἐπαρχία, πρβλ. ἐπίσης τ ο ὕ Ἰ δ ι ο υ *Les archontes*, σελ. 427 - 428, 465 - 466.

3. Μ. Χωνιάτη, σελ. 278, πρβλ. σελ. 280.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 278, 280.

5. Τὰ κράτη πού ἰδρύονται στὶς διάφορες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας θεωροῦνται σὰν συνέχεια τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν ἀρχόντων στὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο καὶ ταυτίζονται μὲ τὶς δυτικὲς κυριαρχίες (*seigneuries*), βλ. π.χ. A. B o n, *Le Peloponnèse byzantin, jusqu'en 1204*, Παρίσι 1951, σελ. 172 - 173, J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 466, F e r l u g a, *L'aristocratie*, σελ. 81 - 82.

6. Γ. Ἀκροπολίτη, Χρονικὴ συγγραφὴ, σελ. 12.

7. A. H e i s e n b e r g, *Neue Quellen III, Der Bericht der Nikolaos Mesarites über die politischen und kirchlichen Ereignisse des Jahres 1214*, Μόναχο 1923 (= *Quellen und Studien zur spätbyzantinischen Geschichte*, Var. Reprints, Λονδίνο 1973 ἀρ. II), σελ. 25.

τικοστρατιωτικοί κρατικοί υπάλληλοι. Συνήθως τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶχαν κάποιους δεσμούς μὲ τὴν περιοχὴ¹.

Κοινὸ χαρακτηριστικὸ στὶς περισσότερες ἀπ' αὐτὲς τὶς αὐτόνομες ἐπικράτειες ἦταν ὅτι γύρω ἀπὸ τὸν κάτοχο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπῆρχε μία ὁμάδα ἀρχόντων ποὺ συμμετεῖχε ἐνεργὰ στὴ διοίκηση. Ἡ ἐξαγορὰ μερικῶν ἀπὸ τοὺς «ὁμότες» τοῦ Θεόδωρου Μαγκαφᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει τὴν αὐτόνομη πολιτικὴ ἐξουσία στὴν Φιλαδέλφεια καὶ εἶχε ἀνακηρυχθεῖ αὐτοκράτορας (1188 - 1189)², ἐξαγορὰ ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν «δούκα τῶν Θρακησίων» Βασίλειο Βατάτζη, στέρησε τὸν Θεόδωρο ἀπὸ τὴ βάση τῆς πολιτικῆς του δυνάμης καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ καταφύγει στὸ σελτζουκικὸ σουλτανάτο³. Μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, στὴν Ἀττάλεια, ὁ Ἀλδεμβραντίνος περιστοιχίζεται ἀπὸ μία ὁμάδα, ἡ ὁποία «σὺν αὐτῷ τοῖς κοινοῖς ἐπεστάτουν πράγμασι»⁴. Ἀκόμη καὶ στὴ Νίκαια, ὅπου ἡ διεκδίκηση τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Α' Λάσκαρι κρύβει ἐν μέρει τὸν ρόλο αὐτῶν ποὺ τὸν περιστοιχίζουν, ὁ ρόλος τους εἶναι ἀποφασιστικός. Ὁ Θεόδωρος ζητᾶ ἀπὸ τοὺς «ὑποχείρας» του νὰ διαλέξουν ἀνάμεσα στὸν ἴδιο καὶ στὸν πεθερό του, τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ', ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ τὸ θρόνο μέσῳ τοῦ σελτζουκικοῦ σουλτανάτου⁵.

Ἄν οἱ ἄρχοντες ἔχουν κυρίαρχο ρόλο στὶς αὐτόνομες ἐπικράτειες, ὥστόσο, ἡ ὑπαρξὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀρχόντων σὰν κοινωνικὴ ὁμάδα. Ὁ Ἀλέξιος Γ', μετὰ τὴ φυγὴ του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (17 Αὐγούστου 1203), ἐξουσίαζε τὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη ὡς τὴ Θεσσαλονίκη περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὴ νέα φυγὴ καὶ τὴ σύλληψη τοῦ Ἀλεξίου ἀπὸ τὸν Βονιφάτιο τὸν Μομφερρατικό⁶, ζητοῦν νὰ συνεργαστοῦν μὲ τὸν Βονιφάτιο καὶ τὸν Βαλδουῖνο γιὰ νὰ στραφοῦν τελικὰ πρὸς τὸν Ἰωαννίτζη⁷.

Ἡ περίπτωση τῶν ἀρχόντων τῆς Φιλιππουπόλης εἶναι ἴσως ὀριακὴ μὰ καὶ γι' αὐτὸ χαρακτηριστικὴ τῆς θέσης τῆς ἐλληνορθόδοξης τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Ἡ πόλη δίνεται σὰν φέουδο ἀπὸ τὸν φράγκο αὐτοκράτορα Βαλδουῖνο

1. Villehardouin, *La conquête*, § 266 σελ. 74 - 75.

2. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 399.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 400.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 639.

5. Γ. Ἀκροπολίτη, *Χρονικὴ συγγραφή*, σελ. 15.

6. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 612. Γιὰ τὶς περιπλανήσεις τοῦ Ἀλεξίου Γ': G. Prinz, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204 - 1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges* (*Miscellanea Byzantina Monacensia* 12), Μόναχο 1972, σελ. 3 - 9.

7. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 612. Βλ. καὶ παραπάνω.

Α' στὸν Renier de Trit¹. «Οἱ ἄνθρωποι τῆς περιοχῆς τὸν δέχθησαν καὶ τὸν ἀναγνώρισαν σὰν αὐθέντη τους καὶ τοῦ ἔκαναν πολὺ καλὴ ὑποδοχή», καθὼς λέει ὁ Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουῖνος². Ἡ Φιλιππούπολη δὲν ἀναφέρεται στὴν *partitio* καὶ πιθανότατα εἶχε στηθεῖ ἐκεῖ μία αὐτόνομη πολιτικὴ ἐξουσία. Ὅταν ὁ Φράγκος ἱππότης ἔφθασε στὴν πόλη, αὐτὴ εἶχε ἤδη δεχθεῖ ἐπίθεση ἀπὸ τὸν Ἰωαννίτζη καὶ εἶχε ἀναγνωρίσει τὴν ἐξουσία του³. Ἡ ὑποταγὴ στὸν φεουδάρχη ἀπεσταλμένο τοῦ φράγκου αὐτοκράτορα, ὥστόσο, δὲν διέκοψε τοὺς δεσμοὺς τῆς πόλης μὲ τὸν βούλγαρο μονάρχη, σὲ μία προσπάθεια ἐξέυρεσης ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὶς δύο ἐξουσίες: «τοῦτο μὲν ἡπίως προσφερομένη Λατίνους, τοῦτο δὲ τὸν Μυσὸν Ἰωάννην οὐκ ἐκτρεπομένη παντάπασι»⁴.

Τὴν ἰσορροπία ἤλθε νὰ καταλύσει ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἑλληνορθόδοξων τῶν Θρακικῶν πόλεων, ποὺ ὁ ἀπόηχός της ἔφθασε ὡς τὴ Φιλιππούπολη. Οἱ Λατῖνοι ἱππότες ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη, καὶ ἡ τοπικὴ πολιτικὴ ἐξουσία ξαναπαίρνει τὴν πρωτοβουλία καί, μάλιστα, ὁ κάτοχός της, ὁ Ἀλέξιος Ἀσπιέτης ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτορας⁵. Ἡ κοινότητά τῶν Παυλικιανῶν τῆς πόλης κάλεσε καὶ προφανῶς βοήθησε τὸν Ἰωαννίτζη νὰ τὴν καταλάβει⁶. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλεξίου Ἀσπιέτη, τὸν ὁποῖο ὁ Ἰωαννίτζης κρέμασε ἀνάποδα οἱ ἄρχοντες, ποὺ «ὡς ἀρχηγῶ ὑπέκειντο» σ' αὐτὸν καὶ τὸν εἶχαν ἀνακηρύξει αὐτοκράτορα, κατανοώντας τὴν «ἄλλοπρόσαλλη» στάση τους, νὰ ἀναγνωρίζουν δύο αὐτοκράτορες, τὸν Ἀσπιέτη καὶ τὸν Ἰωαννίτζη, καὶ φοβούμενοι τὸν τελευταῖο ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη καὶ ἄλλοι βρῆκαν καταφύγιο στὸ κράτος τοῦ Θεοδώρου Α', στὴ Νίκαια, καὶ ἄλλοι στὴν Ἀδριανούπολη⁷. Ἐκεῖ, μαζὶ μὲ τοὺς ἄρχοντες ἄλλων θρακικῶν πόλεων, ὑποτάσσονται στοὺς Λατίνους ζητώντας νὰ διοικηθοῦν ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Βρανᾶ, ὁ ὁποῖος συνεργάστηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τοὺς Λατίνους⁸. Στὴν Ἀδριανούπολη, μὲ τὴ σύσταση μιᾶς ἡμιανεξάρτητης πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἐξαρτιῶνταν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες, κλείνει ἡ ἐπανάσταση τῶν θρακικῶν πόλεων. Ἡ κλονισμένη ἢ ἀκόμη καὶ χαμένη ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση κοινωνικο-οικονομικὴ δύναμη τῶν ἀρχόντων ξαναβρίσκει, πρόσκαιρα, τὴ βάση της, τὴν ὑπαρξὴ πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἡ συσπείρωση γύρω ἀπὸ ἓνα πρόσωπο ὑψηλὰ ἱστάμενο στὴν κρατικὴ ἢ τὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία, τὸ ὁποῖο ἀναλάμβανε τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, ἐξασφά-

1. Villehardouin, *La conquête*, § 304 σελ. 113, § 341 σελ. 121. Βλ. καὶ Prin-
z i n g, *Die Bedeutung*, σελ. 54 - 56.

2. Villehardouin, *La conquête*, § 341 σελ. 121.

3. Στὸ ἴδιο, § 341 σελ. 121, πρβλ. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 627.

4. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 627.

5. Ὁπ. π., T a f e l - T h o m a s, *Urkunden*, τόμ. Β', σελ. 39.

6. Villehardouin, *La conquête*, § 399 σελ. 211.

7. Ν. Χωνιάτη, *Ἱστορία*, σελ. 627.

8. Βλ. παραπάνω, σελ. 148, καὶ σημ. 4.

λιζε στους άρχοντες την κοινωνική θέση και την πολιτική επιρροή τους. 'Η βίαια έπιβολή τής έξουσίας του Λέοντα Σγουροῦ, ό όποϊος επέκτεινε ώς τή Λάρισσα τά σύνορα τής αυτόνομης επικράτειας που ίδρυσε ό πατέρας του στο Ναύπλιο, δέν άφησε περιθώρια για συνασπισμό τών άρχόντων στην έξουσία του¹. Οί άρχοντες προσχώρησαν στο στρατόπεδο του αντίπαλου του, του Βονιφατίου του Μομφερρατικού, ό όποϊος σχημάτισε μία επίφαση βυζαντινής έξουσίας, χρησιμοποιώντας τον Μανουήλ, γιο τής συζύγου του Μαρίας-Μαργαρίτας και του 'Ισαακίου Β' του 'Αγγέλου, και έτσι έξουδετέρωσαν κάθε δυνατότητα άμυνας του Σγουροῦ, που άποσύρθηκε στην Πελοπόννησο για νά υπεραμυνθεῖ του 'Ακροκορίνθου².

'Η ύπαρξη ή σύσταση αυτόνομων πολιτικῶν έξουσιῶν, που συσπείρωναν, συνήθως, τους άρχοντες και όργάνωναν την άμυνα τής περιοχῆς ήταν ή προϋπόθεση για την αντίσταση στους Λατίνους. Τέτοιες αυτόνομες τοπικές επικράτειες κάλυψαν σχεδόν όλον τον χῶρο τής βυζαντινής αυτοκρατορίας, άσχετα αν ή λειτουργία τους ήταν, τίς περισσότερες φορές, άτελής και, κυρίως, αν φάνηκαν άνίσχυρες άπέναντι στη στρατιωτική ικανότητα τών Λατίνων. Έκτός από τό κράτος τής Νικαίας και τό κράτος τής 'Ηπείρου, που στα μετέπειτα χρόνια ήταν οί κύριοι αντίπαλοι τών Λατίνων, και άλλες επικράτειες είχαν σαν στόχο την αντιπαράθεση στους κατακτητές, όπως οί επικράτειες του φυγάδα 'Αλεξίου Γ' στη Θράκη και τή Μακεδονία, του «σεβαστοῦπερτάτου»³ Λέοντα Σγουροῦ στη Θεσσαλία, την κεντρική 'Ελλάδα και τή βορειοανατολική Πελοπόννησο και του «δεσπότη» 'Ιωάννη Χαμαρέτου στη Λακωνία⁴, για νά μιλήσουμε μόνον για τίς πολιτικές έξουσίες τών όποίων οί ήγέτες, σύμφωνα με σαφείς πληροφορίες, ήλθαν σε πολεμική σύγκρουση με τους Λατίνους ή την απέφυγαν.

Για τους άρχοντες ή έξορία στις επικράτειες τής Μικρᾶς 'Ασίας, τής Νι-

1. Για τή σταδιοδρομία του Λ. Σγουροῦ: B o n, *Le Peloponnèse*, σελ. 173 - 174, J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 466 - 467.

2. Πρβλ. Μ. Χωνιάτη, *οπ.π.*, σελ. 170. Για τή χρήση του Μανουήλ από τον Βονιφατίο και την προσχώρηση τών άρχόντων στο στρατόπεδό του: Ν. Χωνιάτη, *Ίστορία*, σελ. 599, 601, Villehardouin, *La conquête*, § 279 σελ. 86 - 89.

3. Για τον τίτλο του Λ. Σγουροῦ: B o n, *Le Peloponnèse*, άρ. 68, σελ. 204 - 205.

4. Για τή δράση του μιλᾷ ό άρχιεπίσκοπος 'Αχρίδος Δημήτριος Χωματιανός. J. B. P i t r a, *Analecta sacra et classica*, τόμ. ΣΤ' Παρίσι - Ρώμη 1891, στ. 90. 'Ο 'Ιωάννης Χαμάρετος πρέπει νά ήταν γιος του «προέδρου Λακεδαίμονος» Λέοντα Χαμαρέτου (B o n, *Le Peloponnèse*, άρ. 67, σελ. 204), ό όποϊος ίδρυσε αυτόνομο κράτος στην «οίλη Λακεδαίμονα»: Ν. Χωνιάτη, *Ίστορία*, σελ. 638· πρβλ. Villehardouin, *La conquête*, § 325 - 326 σελ. 135 - 137. Πρβλ. J a c o b y, *Les archontes*, σελ. 466, *The encounter*, σελ. 883. Στο πρόβλημα: ποιός ήταν επικεφαλῆς τών έλληνορθόδοξων στρατευμάτων στη μάχη τών Κηπησιάνων τό 1205 επανέρχεται ό Μ. Κ ο ρ δ ώ σ η ς, *Σχέσεις του Μιχαήλ 'Αγγέλου Δούκα με την Πελοπόννησο*, *Ήπειρωτικά Χρονικά* 22 (1980), σελ. 48 - 57.

καίας και τῆς Τραπεζούντας, καθὼς και στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἡπείρου καί, γιὰ μερικούς, στὰ κράτη τῶν «ὁμοπίστων βαρβάρων» καὶ στὸ σελτζουκικὸ σουλτανάτο ἦταν μία λύση¹. Ὡστόσο, ἡ λύση αὐτὴ ἔκλεινε μέσα τῆς τὸν κίνδυνον νὰ μὴ βροῦν οἱ ἄρχοντες, στὸν τόπο τῆς νέας τοῦ ἐγκατάστασης, τὰ μέσα γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴ θέση τοῦ στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία. Ἐνας ὑψηλὰ ἱστάμενος κρατικὸς ὑπάλληλος, ὁ ἱστορικὸς Νικήτας Χωνιάτης, γιὰ νὰ βρεῖ μία θέση στὴν κοινωνία τῶν ἐξορίστων στὴ Νίκαια ἀπευθύνεται διαδοχικὰ στὸν «πρωτοβεστιάριο» τοῦ Θεοδώρου Α' Λάσκαρι καὶ στὸν Βασίλειο Καματηρό, θεῖο τῆς συζύγου τοῦ αὐτοκράτορα². Ἐχομε ἤδη ἀναφέρει τὸν «σεβαστὸ» Χαλκούτζη, ποὺ κατέφυγε στὴ Νίκαια ἐφοδιασμένος μὲ τρία γράμματα τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτη. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν γνώριζε ὅτι ἡ ἔνταξη τοῦ «κτηματικοῦ καὶ θεματικοῦ ἄρχοντος» Χαλκούτζη στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία τῆς Νικαίας δὲν θὰ ἦταν αὐτόματη, ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴ διάθεση τοῦ αὐτοκράτορα ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε τὰ οἰκονομικὰ μέσα³. Ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης γράφει στὸν αὐτοκράτορα Θεόδωρο γιὰ τὴ νομιμοφροσύνη τοῦ ἀνδρα πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸ πολίτευμα: «τῇ ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ εὐνοῦστατος»⁴. Στούς δύο ἱεράρχες, τὸν πατριάρχη Μιχαὴλ Α' Αὐτωναῖν καὶ τὸν μητροπολίτη Κρήτης Νικόλαο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ζητᾷ νὰ τὸν παρουσιάσουν στὸν αὐτοκράτορα, γράφει γιὰ τὴ θέση τοῦ Χαλκούτζη στὴν ἐλλαδική κοινωνία⁵. Μάλιστα, στὸ γράμμα ποὺ ἀπευθύνει στὸν μητροπολίτη Κρήτης, ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης δίνει τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει ὁ πρῶτος ὥστε νὰ ἀποκτήσει ὁ Χαλκούτζης τὴν ὕλική βάση γιὰ τὴν εἰσοδό του στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία. Ὁ ἄνδρας εἶχε πολυάριθμους συγγενεῖς μεταξὺ τῶν ἀρχόντων στὴν περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας καὶ ἡ «φιλοτιμία» τοῦ αὐτοκράτορα πρὸς τὸν Χαλκούτζη θὰ τοὺς ὀδηγήσει νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Νικαίας ὡς τὴ νόμιμη βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία⁶.

Ταυτόχρονα μὲ τὴ στρατιωτικὴ παρουσία τους, οἱ Λατίνοι ἀναζήτησαν τὴν

1. Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, (ἐκδ. A. Heisenberg, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und des Kirchenunion I. Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes*, Μόναχο 1922 (=Quellen und Studien ὁ.π., Λονδίνου 1973 ἀρ. II), σελ. 62.

2. Ν. Χωνιάτης, ἐπιστολὴ ζ' (ἐκδ. I. Van Dieten, CFHB 3, Βερολίνου 1972), σελ. 211: καὶ κατένευσε συνάρασθαι πρὸς τὴν παροχὴν τοῦ πολυαιτήτου προσοδίου, ἔτι δὲ ἀορισταίνει τὰ τῆς ὑποσχέσεως καὶ ἡμεῖς λιμῶ ἀπολλύμεθα.

3. Μ. Χωνιάτης, σελ. 277: ὡς καὶ οὗτος ἀπολαύσει τοῦ ἐλέους τῆς φιλανθρωποῦ βασιλείας σου, 279: μὴ τῆς βασιλικῆς ἀτυχῆσαι φιλοτίμου χρηστότητος, σελ. 280: καὶ ὑπανοίξαι οἱ τὰ βασιλικά καὶ φιλάνθρωπα σπλάγχνα, ὥστε τὰ τῆς ξενιτείας δυσχερῆ εὐφορώτερον φέρειν καὶ ῥαπότερον.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 277, πρβλ. σελ. 279.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 278 - 279, 280.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 280.

ἀναγνώρισή τους ὡς νομίμων κατόχων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Βαλδουῖνος Α', ἀφοῦ στέφθηκε αὐτοκράτορας στήν Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε γιά νά ὑποτάξει τίς βυζαντινές ἐπαρχίες «ὡς διὰ φίλων χώρων παρελευσόμενος καί βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορευθησόμενος πρὸς παντός»¹. Στὴ διαμάχη του μὲ τὸν Βαλδουῖνο καί στήν κατακτητική του πορεία ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, γιά νά οἰκιοποιηθεῖ τὸν βυζαντινὸ πληθυσμό, ἀνακήρυξε αὐτοκράτορα τὸν γιὸ τοῦ Ἰσαακίου Β', τὸν Μανουήλ². Οἱ Λατίνοι προσπαθοῦν νά πείσουν τὸν πληθυσμὸ γιά τὴ νομιμότητα τῆς κατοχῆς, μὲ τὴ χρῆση παραδοσιακῶν αὐτοκρατορικῶν ἰδιωμάτων³, ἐνῶ, παράλληλα, διαδίδουν ἱστορίες μὲ τίς ὁποῖες προσπαθοῦν νά ἐδραιώσουν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τους, ὅπως τὸ πέρασμα τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα Ἐρρίκου πάνω ἀπὸ τὸν παγωμένο Ἑβρο, ποὺ «γιά αὐτό, οἱ Ἕλληνες λέγανε μεταξύ τους, ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τόσο πολὺ τοῦτον τὸν αὐτοκράτορα ποὺ θάταν δύσκολο νά τὸν διώξουμε, πρέπει νά τὸν ὑπηρετήσουμε. . .»⁴.

«Ἀφέντης ἔνι, βασιλέας, καί ἤλθε νά κερδίσῃ. Ἐσεῖς ἀφέντη οὐκ ἔχετε τοῦ νά σᾶς συμμαχήσῃ»⁵. Ἐτσι μιλᾷ ὁ Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουῖνος στοὺς ἄρχοντες τῆς Ἀνδραβίδας, γιά τὸν Γουλιέλμο de Champlitte, θέτοντας τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, προκειμένου νά τοὺς πείσει νά συνεργαστοῦν καί νά πείσουν συγγενεῖς καί φίλους νά κάνουν τὸ ἴδιο⁶. Ἄν ὁ ὅρος ἀφέντης ἐκφράζει τίς φεουδαρχικὲς πολιτικὲς σχέσεις, ὁ ὅρος βασιλέας εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ὅρος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνονταν οἱ βυζαντινοί, καί μαζὶ μὲ τὸν τονισμὸ τῆς ἀνυπαξίας βυζαντινῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δείχνει στοὺς ἐλληνόφωνους ἀναγνώστες καί ἀκροατὲς τοῦ χρονικοῦ, μιὰ καί εἶναι ἀμφίβολο ἂν τὰ λόγια τοῦτα βγῆκαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ φράγκου ἱππότη, τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρέθηκαν οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες. Χωρὶς πολιτικὴ ἐξουσία ποὺ νά τοὺς ἐγγυηθεῖ τὴν οἰκονομικὴ καί κοινωνικὴ ὑπόσταση ἔπρεπε νά ἐνταχθοῦν στὴ λατινικὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία γιά νά ἐπιβιώσουν σὰν κοινωνικὴ ὁμάδα.

Μένει νά ἐξεταστεῖ, ἂν οἱ θρησκευτικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς Λατίνους καί τοὺς βυζαντινοὺς ἦταν στοιχεῖο πολιτικῆς ἀντίθεσης. Στὴ συζήτηση ποὺ ἔγινε στὸ τρίκλινο τοῦ Θωμαῖτη ἀνάμεσα σὲ μέλη τοῦ ἐλληνορθοδόξου μονα-

1. Ν. Χωνιάτη, Ἱστορία, σελ. 597 - 598.

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 155, σημ. 2.

3. Longnon, *L'Empire*, σελ. 52 - 53, 63, τοῦ ἴδιου, *Notes sur la diplomatie de l'empire latin de Constantinople*, Mélanges Felix Grat, τόμ. Β', Παρίσι 1949, ἀνάτυπο, σελ. 3 - 18, B. Hendrickx, *Les institutions de l'empire latin de Constantinople (1204 - 1261), le pouvoir impérial (l'empereur, les regents, l'imperatrice)*, Βυζαντινά 6 (1974), σελ. 84 - 154 εἰδ. σελ. 99 - 103.

4. Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*, έκδ. J. Longnon, Παρίσι 1948, § 567, πρβλ. Longnon, *L'empire*, σελ. 143.

5. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 1620 - 1621.

6. Βλ. παραπάνω, σελ. 150, σημ. 3.

στηριοῦ τοῦ ἁγίου Αὐξεντίου καὶ τὸν καρδινάλιο Βενέδικτο, στὶς 29 Σεπτεμβρίου 1206¹, ὁ τελευταῖος κατηγορεῖ ὁλόκληρη τὴ βυζαντινὴ κοινωνία, πατριάρχες, ἀρχιερεῖς, αὐτοκράτορες, ἄρχοντες καὶ λαό, σὰν «διαβολεῖς τῶν Λατίνων», ὡς ἄζυμίτας δῆθεν καὶ πνευματομάχους τοὺς Λατίνους ἀποκαλοῦντας ἀλλὰ καὶ αἵρετικούς»². Οἱ μοναχοὶ παραδέχονται ὅτι τέτοιες κατηγορίες κατὰ τῶν Λατίνων ἔχουν ἐκφραστεῖ, ὅμως θεωροῦν ὅτι εἶναι ἄδικο νὰ κατηγοροῦνται οἱ πάντες «εἰ χυδαῖοι μὲν τινες εἶεν οἱ τὰ ἄτοπα καὶ λέγοντες καὶ πράττοντες καὶ ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι», τονίζοντας ὅτι, γιὰ τὶς ἱεροσυλίες ποὺ διαπράττονται ἀπὸ τὸ λατινικὸ πλῆθος (χυδαίων λαῶν), θὰ ἦταν ἄδικο νὰ θεωρηθεῖ ὑπεύθυνη ἡ ἡγεσία του³.

Ἄν ὁ λαὸς ἀντιπολιτευόταν τοὺς Λατίνους χρησιμοποιοῦντας τὶς θρησκευτικὲς διαφορές, γιὰ τὴν ἡγεσία του αὐτὲς ἦταν ἀντικείμενο συζήτησης καὶ ἡ πολιτικὴ νομιμοφροσύνη ἦταν δεδομένη. Στὴν ἴδια συζήτηση οἱ Λατίνοι, παρανοώντας τὴν φράση τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννη Μεσαρίτη «οὐ γὰρ ἔχομεν ἡμεῖς βασιλέα ὁμόφρονα ἡμῖν», νόμισαν ὅτι ὁ μοναχὸς δὲν ἀναγνώριζε τὴ λατινικὴ πολιτικὴ ἐξουσία⁴. Οἱ μοναχοὶ διαμαρτυρήθηκαν, γιὰ τὸν τοῦ ἀποδόθηκε πρόθεση ποὺ δὲν εἶχαν καὶ ἡ συζήτηση συνεχίστηκε⁵. Ταυτόχρονα, ὁ κλῆρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἑρρίκο νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ ἐκλέξει πατριάρχη, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ παραδοσιακὰ ὁ κλῆρος τῆς πόλεως ζητοῦσε ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα νὰ δώσει τὴν ἄδεια γιὰ τὴν ἐκλογή νέου πατριάρχη⁶. Στὸ γράμμα ποὺ ἔστειλε στὸν πάπα Ἰννοκέντιο Γ', γιὰ τὴν ἐκλογή πατριάρχη, ὁ κλῆρος ἀναγνωρίζει τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῶν Λατίνων καὶ ἀναφέρει τὸν Ἑρρίκο ὡς «θεοπρόβλητο»⁷. Ὡστόσο, ἡ ἀναγνώριση αὐτὴ τῆς πολιτι-

1. Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, σελ. 52. Γιὰ τὶς συζητήσεις αὐτές: Thiriet, *La symbiose*, σελ. 9 - 10.

2. Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, σελ. 59.

3. Ὁπ. π.

4. Στὸ ἴδιο, σελ. 58.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 58 - 59.

6. Στὸ ἴδιο, σελ. 63: *προσήλθομεν τῷ κρατίστῳ καὶ φιλοχρίστῳ ἡμῶν βασιλεῖ, προσάγοντες δέησιν, ἐκχωρηθῆναι ἡμῖν παρὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἱερὸς καὶ θεῖους κανόνας καὶ κατὰ τὸ κρατῆσαν ἡμῖν ἔθος ψηφίζεσθαι καὶ χειροτονῆσαι ἑαυτοῖς πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως*. Πρβλ. C. Papoulidis, *La place de l'empereur à Byzance pendant les conciles oecuméniques*, Βυζαντινὰ 3 (1971), σελ. 123 - 133, εἰδ. σελ. 126 - 127. Γιὰ τὴν ἀδυναμία τοῦ λατίνου αὐτοκράτορα νὰ ἐκπληρώσει τὴν αἴτηση αὐτῆ: P. L'Huillier, *La nature des relations ecclésiastiques grecolatines après la prise de Constantinople par les croisés*, Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses München 1958, Μόναχο 1960, σελ. 314 - 320, εἰδ. σελ. 317 - 318.

7. Ρ. Γ. τόμ. 140, στ. 297 Β. Τὸ γράμμα αὐτό, τοῦ ὁποῦ τοῦ περιεχόμενο διαφέρει ἀπὸ τὸ γράμμα ποὺ συνέταξε ὁ Ἰωάννης Μεσαρίτης (Ν. Μεσαρίτη, Ἐπιτάφιος, σελ. 63 - 66), ἂν καὶ ἔχει τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, εἶναι πιθανὸν νὰ γράφτηκε ἀργότερα, βλ. J. Gill, *Byzantium and the Papacy 1198 - 1400*, New Brunswick New Jersey 1979, σελ. 35 καὶ σημ. 60.

κῆς ἐξουσίας ἦταν ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ὑποταγὴ ποὺ γύρευαν οἱ Λατίνοι, τομέας στὸν ὁποῖο οἱ Ἑλληνορθόδοξοι ἦταν ἀνένδοτοι. Τὸ 1213/4, ἡ πολιτικὴ τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου, ὁ ὁποῖος ἔκλεισε ἑλληνορθόδοξες ἐκκλησίες καὶ ἐνήργησε διωγμοὺς μοναχῶν, γιὰ νὰ ὑποταχθοῦν στὸν πάπα, ὁδήγησε τοὺς Κωνσταντινοπολίτες «καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων τοὺς προύχοντας» νὰ διαμαρτυρηθοῦν στὸν Ἑρρίκο, τονίζοντας ὅτι ἄλλον γεγονότες γένους καὶ ἄλλον ἀρχιερεῖς ἔχοντες, ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν ὥστε σωματικῶς κατάρχειν ἡμῶν, οὐ μὴν γε πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς, σοῦ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ὑπερμαχεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων, τῶν δ' ἡμετέρων ἐκστῆναι σεβασμάτων καὶ θρησκευμάτων τῶν ἀδυνάτων πάντῃ καθέστηκεν¹. Ἀνάλογο αἶτημα ἐκφράζουν στὸ Γοδεφρίδο Βιλλεαρδουίνο καὶ οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου². Δὲν εἶναι μόνον οἱ Λατίνοι ποὺ θέτουν τὴ διαφορὰ στὴ θρησκευτικὴ πίστη σὰν σύνορο ἀνάμεσα στοὺς ἴδιους καὶ τὸν ἰθαγενὴ πληθυσμό, σὰν κοινωνικὸ φραγμό³, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες, ποὺ τὴν ἐπεδίωξαν, σὰν μέσο διαφοροποίησης ἀπὸ τοὺς κατακτητές.

Ἡ κατοχὴ τῆς γῆς, πάνω στὴν ὁποία βασιζόταν τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν ἑλληνορθόδοξων στὴν παπικὴ ἐκκλησία ἀποτέλεσαν τοὺς στόχους τῶν σταυροφόρων μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης⁴. Ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος σήμαινε τὴ μετατροπὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας σ' ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς γαιοκτησίας, τὴ διέχεε σ' ἓνα μωσαϊκὸ ἐδαφικῶν κυριαρχιῶν, δομικὰ ἰσοδυνάμων, μέρος μιᾶς εὐρύτερης ἐνότητας, τῆς «Χριστιανοσύνης», μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν πάπα. Στὸν βυζαντινὸ κόσμο ἦταν ἡ κρατικὴ πολιτικὴ ἐξουσία ποὺ θεμελίωνε καὶ διασφάλιζε τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ θέση τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν φεουδαλικὸ κόσμο, ὅπου ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν καὶ οἱ προσωπικοὶ δεσμοὶ ἐξασφάλισαν τὴν κατοχὴ τῆς γῆς. Γιὰ τὸν βυζαντινὸ, ἡ θρησκεία τοῦ ἦταν συνθετικὸ τοῦ κράτους καὶ τῆς λειτουργίας του, ἐνῶ γιὰ τὸν Λατίνον ἦταν κάτι ξέχωρο, πάνω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ κοινωνία.

Οἱ βυζαντινὲς ἐπικράτειες, ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ ὑψηλὴ θέση στὴν παραδοσιακὴ κρατικὴ μηχανὴ καὶ μὲ τὴ σύμπραξη τῶν ἀρχόντων, σχηματίστηκαν πάνω στὸ βυζαντινὸ κρατικὸ πρότυπο, παρὰ τὶς τεχνικὲς ἀτέλειές τους⁵. Οἱ ἑλληνορθόδοξοι ἄρχοντες ποὺ ὑποτάχθηκαν στοὺς Λατίνους

1. Γ. Ἀκροπολίτη, Χρονικὴ συγγραφή, σελ. 30.

2. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 2093 κ.έ.

3. Litavrin, *Le problème de la symbiose*, σελ. 4 - 6.

4. Βλ. π.χ. Villehardouin, *La conquête*, § 225, σελ. 25. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στίχ. 505.

5. Παρὰ τὴν κριτικὴ ματιὰ τῶν συγγραφέων, συγχρόνων ἢ λίγο μεταγενεστέρων, γιὰ τὴ διάσπαση τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ τὸν συναγωνισμό μεταξὺ τους, οἱ ἐπικράτειες αὐτὲς γίνονται ἀντιληπτές σὰν ἰσοδύναμα ὑποκατάστατα τῆς αὐτοκρατορικῆς κρατικῆς μηχανῆς. Ἔτσι, ὁ Ν. Χωνιάτης (*Ἱστορία*, σελ. 625, 639) ἀπαριθμεῖ τὶς πολιτικὲς ἐξουσίες κά-

ἀναγνώρισαν στις έδαφικές κυριαρχίες τὸ ἴδιο κρατικό πρότυπο, ἐγγυητὴ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κύρους τους¹, καὶ ἴσως αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ προσαρμογὴ τῶν Λατίνων στὰ βυζαντινὰ πρότυπα νὰ ἐξηγεῖ, ἐν μέρει, τὴ θέση τῶν ἐλληνορθόδοξων στὴ φεουδαρχικὴ ἱεραρχία².

Ὡστόσο, σ' ἓνα πολιτικὸ σύστημα στοῦ ὁποίου τοὺς προσανατολισμοὺς οἱ ἐλληνορθόδοξοι ἄρχοντες δὲν εἶχαν παρὰ μία ἐξαρτημένη συμμετοχὴ, ἡ ἐμμονὴ στὴν ὀρθοδοξία τοὺς ἐπέτρεψε νὰ κρατήσουν ἓνα τομέα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μέσω τοῦ ὁποίου μποροῦσαν νὰ ἀναπτύξουν ἓνα δίκτυο σχέσεων καὶ ἐλέγχου στὴν ἐλληνορθόδοξη κοινωνία καὶ νὰ σχηματίσουν ἓνα πεδίο σταδιοδρομιῶν ἀνεξάρτητων ἀπὸ τὶς φεουδαρχικὲς σχέσεις. Ἡ ἐπιβολὴ κλειστῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα ἔβαζε ἐμπόδια στὴ λειτουργία αὐτῆς τῆς προσκόλλησης στὴν ὀρθοδοξία, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ μείωνε τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐλληνορθόδοξων στὴ φεουδαρχοποίηση τῆς κοινωνίας, καὶ ἀποτελοῦσε, μαζὶ μὲ τὴν ἐμμονὴ στὴν ὀρθοδοξία αἷτιο ρήξης ἢ κίνητρο «αὐτόνομης» ἀνάπτυξης.

II. ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

νοντας κριτικὴ στὸν συναγωνισμό καὶ στὴν ἐπιδίωξή τους νὰ ἀναγνωριστοῦν ὡς συνέχεια τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφήνοντας ἀβοήθητους τοὺς ἐλληνορθόδοξους τῶν περιοχῶν ὑπὸ λατινικὴ κατοχὴ ἢ ποὺ ὑπομένουν τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Βουλγάρων. Ἐξάλλου, τόσο ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, V. Vasiljevskij, *Epirotica saeculi XIII*, Viz. Vrem. 3 (1896), σελ. 276, ὅσο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Δημήτριος Χωματιανός, J. B. Pitra, *Analecta*, στήλ. 384, θεωροῦν τὶς ὑπάρχουσες ἐξουσίες ὡς καταξιωμένες, ἀν καὶ καμία τους δὲν μπορεῖ νὰ διεκδικήσει τὸν τίτλο τῆς αὐτοκρατορίας. Πρβλ. παραπάνω, σελ. 152, σημ. 5.

1. Γιὰ τὸν θεμελιακὸ κρατικοκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας: Ν. Σβόρνοβ, *Τὸ πρόβλημα τῆς βυζαντινῆς φεουδαρχίας*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήνα 1979, σελ. 72 - 73.

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 150, σημ. 5.